

УДК 378.017:613]:005:336.2:[378.018.8:373.3.011.3-051]

DOI: 10.31499/2307-4914.1.2022.258469

МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Олексій Муковіз, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії початкового навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-9262-9209

E-mail: alexsmukovoz@gmail.com

Людмила Красюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, теорії та методики початкової освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

ORCID: 0000-0003-1403-006X

E-mail: krasuk71@ukr.net

Розкрито проблему формування здоров'язбережувальної компетентності у майбутніх учителів початкової школи. Доведено її актуальність, що підтверджено реформуванням освіти в усіх сферах її діяльності. Розглянуто суть поняття «здоров'язбережувальна компетентність» як інтегральної якості особистості, яка проявляється у загальній здатності та готовності до здоров'язбережувальної діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – власного та оточення. Представлено освітній компонент «Здоров'язбережувальні технології з методикою навчання в початковій школі».

Ключові слова: майбутні учителі початкової школи; учитель початкових класів закладу загальної середньої освіти; учитель закладу загальної середньої освіти; учитель з початкової освіти; компетентності; здоров'язбережувальна компетентність; професійний стандарт; державний стандарт.

OPPORTUNITIES FOR THE FORMATION OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCE IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Oleksii Mukoviz, Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Theory of Primary Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-9262-9209

E-mail: alexsmukovoz@gmail.com

Lyudmila Krasyyuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Theory and Methods of Primary Education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

ORCID: 0000-0003-1403-006X

E-mail: krasuk71@ukr.net

The article reveals the problem of forming health-preserving competence in future primary school teachers. Its relevance is proved, which is confirmed by the reform of education in all spheres of its activity.

The purpose of the teacher's professional activity is to organize the education and upbringing of

students during their primary education by forming their key competencies and worldview based on universal and national values, as well as the development of intellectual, creative and physical abilities necessary for successful self-realization and continuing education.

The essence of the concept of “health-preserving competence”, which is considered by scientists as an integral quality of personality, which is manifested in the general ability and readiness for health activities, based on the integration of knowledge, skills, values of personality aimed at maintaining physical, social, mental and spiritual health – their own and of the environment.

The educational component “Health-preserving technologies with methods of teaching in primary school” is presented. The purpose of which is to reveal modern scientific concepts of the introduction of health-preserving technologies in the educational process of primary school, which will contribute to the formation, preservation and strengthening of the health of students and teachers.

In the process of studying this educational component, students will form general and special competencies, which are provided by the standard of higher education in specialty 013 Primary education for the first (bachelor’s) level of higher education.

Keywords: *future primary school teachers; primary school teacher of general secondary education institution; teacher of general secondary education institution; primary school teacher; competencies; health-preserving competence; professional standard; state standard.*

Сучасний етап реформування системи освіти в Україні та особливості розвитку українського суспільства гостро поставили перед педагогічною громадськістю проблему формування компетентностей на всіх рівнях освітнього процесу.

Сформовані у людини ключові компетентності забезпечують можливість її успішної діяльності та життя у дуже динамічному суспільстві. Їх наявність уможливує появу різних досягнень та успіхів, розвиває соціальні інституції й відповідає практично всім сферам діяльності людей. На основі матеріалу дискусій, організованих у межах міжнародного проєкту ООН «Освітня політика та освіта “рівний – рівному”» [7], було визначено перелік найважливіших ключових компетентностей, формування яких в учнів під час освітнього процесу в ХХІ столітті входить у стратегію розвитку світової спільноти. Це завдання стоїть і перед українськими педагогами. Такими ключовими компетентностями визнано сім: уміння вчитися, загальнокультурну, громадянську, підприємницьку, соціальну, з інформаційно комунікаційних технологій та здоров’язберувальну.

Цілі та завдання національної політики у збереженні здоров’я розкриті у працях закордонних дослідників: Л. Андерсон, Л. Макінтайр, К. Мах, П. Паттерсон; іноземний досвід з міжгалузевих заходів та проблем партнерства щодо розвитку сфери зміцнення здоров’я – Дж. Корбін, Г. Спенсер, К. Фроліх, Д. Холт.

Окремі аспекти підготовки фахівців до здоров’язбереження відображено у дослідженнях сучасних українських учених: здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці (О. Вакуленко); пропагування здорового способу життя як педагогічна умова формування здоров’язберувальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери (Т. Костюченко); формування культури здоров’я здобувачів вищої освіти (Г. Кривошеєва); формування готовності до сприяння покращення здоров’я дітей та молоді під час фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів (В. Петрович); формування здоров’язберувальної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів (Н. Коцур).

Слід зазначити, що сьогодні в Україні інтегрується світовий досвід створення умов для поліпшення стану здоров’я населення через освіту молодого покоління,

прищеплення їм знань, умінь і цінностей здоров'язбережувальної поведінки, на чому наголошено в багатьох державних нормативно-правових документах: Конституції України, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти, Концепції загальнодержавної цільової програми «Здорова нація» та ін. Головне завдання вищої освіти в процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи – у підвищенні їхньої загальної культури здоров'я як найвищої цінності, а також у формуванні здоров'язбережувальної компетентності.

Мета статті – розкрити поняття, структуру, зміст та принципи формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Сучасні реформи в галузі освіти спрямовані на формування компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості в суспільстві. Про формування компетентностей у молодших школярів зазначено в Концепції Нової української школи. У зв'язку з цим однією із вагомих складових професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи є його готовність до формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів початкових класів.

Здоров'язбережувальна компетентність є необхідною умовою у професійній підготовці сучасного вчителя початкових класів. Адже у професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020 р.) здоров'язбережувальну компетентність віднесено до 15 професійних компетентностей, якими повинен володіти сучасний учитель. У цьому нормативному документі зазначено, що «здоров'язбережувальна компетентність включає в себе: здатність організувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу; здатність здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учнями та іншими учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни; здатність формувати в учнів культуру здорового та безпечного життя здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я під час професійної діяльності; здатність надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу» [9]. Отже, здоров'язбережувальну компетентність можна розглядати як одну зі складових частин професійної компетентності, яка проявляється у здатностях організувати безпечне освітнє середовище та у використанні здоров'язбережувальних технологій під час освітнього процесу.

Лише за наявності компетентності в здоров'язбереженні майбутні вчителі початкової школи будуть здатні здійснювати неперервне професійне самовдосконалення.

Вивчення формування здоров'язбережувальної компетентності у фахівців з теорії та практики освітніх досліджень приводить нас до з'ясування поняття «здоров'язбережувальна компетентність».

У результаті аналізу наукових праць, нами було з'ясовано декілька найбільш змістовних понять «здоров'язбережувальна компетентність» та схарактеризовано структуру, ознаки та компоненти здоров'язбережувальної компетентності.

У сучасній психолого-педагогічній літературі дослідження необхідності формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти як

важливого фактора їхнього особистісного вдосконалення та професійного зростання є предметом пізнання українських та закордонних науковців. Серед них: О. Антонова, Н. Башавець, Н. Белікова, Л. Ващенко, Т. Веретенко, Д. Воронін, Л. Грицюк, Т. Костюченко, Н. Коцур, О. Локшина, А. Лякішева, Г. Мешко, Н. Поліщук та інші. Єдиного тлумачення до поняття «здоров'язбережувальна компетентність» немає.

Здоров'язбережувальна компетентність, як зазначають вищевказані науковці, – це:

– «інтегральна якість особистості, яка проявляється у загальній здатності та готовності до здоров'язбережувальної діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – власного та оточення» (О. Антонова, Н. Поліщук) [1, с. 30];

– «високий рівень майстерності виконання особистістю здоров'язбережувальної діяльності, що характеризується глибокими знаннями щодо збереження та зміцнення здоров'я, можливість вільного володіння здоров'язбережувальною діяльністю та відповідними компетенціями» (Н. Башавець) [2, с. 121];

– «інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, яка має складну системну організацію і виступає як сукупність, взаємодія і взаємопроникнення мотиваційного, когнітивного і діяльнісного компонентів» (Н. Белікова, Л. Сущенко) [3, с. 164];

– «міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетенції, що озброюють особистість знаннями, як бути здоровою для повноцінної активної участі вжитті та соціумі і ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході, формуючи культуру пошуку, культуру праці, захопленість, дослідницький стиль, упевненість, самостійність, ініціативність, творчість» (Л. Ващенко, О. Локшина) [5];

– «здатність успішно функціонувати у системі міжособистісних відносин сфери “людина – людина”, що визначається особливостями нервової системи (емоційною стійкістю, високою працездатністю, відсутністю тривожності, здатністю витримувати великі навантаження у соціально-педагогічних специфічних процесах, переносити психологічні стреси та протистояти розвитку синдрому “емоційного вигорання”, емоційним перенавантаженням у роботі з клієнтами)» (Т. Веретенко) [5].

Структура і зміст здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців розкрито в дослідженнях І. Сичової, О. Югової. У дослідженні О. Югової виокремлено три компоненти здоров'язбережувальної компетентності: змістовий, діяльнісний, особистісний. Науковець О. Шатрова розробила структуру здоров'язбережувальної компетентності педагога, яка охоплює такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний та компонент особистісних якостей.

Більшість молодих фахівців (приблизно 60 %), які влаштовуються на роботу після закінчення закладу вищої освіти, фізично не готові працювати в тому темпі й з тією інтенсивністю, як вимагає їхня професія, причиною чого є відсутність у більшості випускників активних зусиль на підтримання свого фізичного стану та збереження власного здоров'я [3, с. 166].

Так, М. Лехолетова [6, с. 264] виділила чотири принципи формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки:

1. Принцип систематичності й послідовності. Передбачає формування

здоров'язбережувальної компетентності студентів системно, у певному порядку, щоб кожен модуль освітнього компонента логічно пов'язувався з іншим, а нові знання спиралися на засвоєних раніше та створювали основу для отримання нових знань.

2. Принцип взаємоповаги та доброзичливого ставлення. Ґрунтується на створенні особливого психологічного клімату, що дозволяє здійснювати рівноправну співпрацю між педагогом та студентами, а також всередині студентського колективу під час проведення занять з формування здоров'язбережувальної компетентності. Досягти гармонійних стосунків можна шляхом поваги і доброзичливого ставлення до кожного студента; створення максимально сприятливих умов для засвоєння досліджуваного матеріалу та використання індивідуального підходу до його практичного застосування.

3. Принцип колективної взаємодії в процесі формування. Під взаємодією розуміє взаємну обумовленість і зв'язок між усіма суб'єктами процесу, що сприяє їхньому особистому зростанню і розвитку. Взаємодія буде ефективною у разі організації занять з формування здоров'язбережувальної компетентності, побудованими не лише на автоматичному відтворенні матеріалу, а й у формі діалогу з опорою на особистий досвід студентів, спільну роботу над досліджуваним матеріалом.

4. Принцип рефлексивності. Визначається тим, що студенти засвоять зміст матеріалу зі здійснення здоров'язбережувальної діяльності тільки через самоаналіз, опираючись на власний досвід, його оцінку та усвідомлення.

Здоров'язбережувальна технологія – це система, яка формує набір факторів, які запобігають завданню шкоди здоров'ю, при створенні сприятливих для здоров'я умов.

Поняття «технологія» у педагогіці походить від виробництва як сукупності різних елементів, включно з технологією, операцією, дією та послідовністю, тобто це своєрідна майстерність людини.

О. Ващенко виділила наступні типи здоров'язбережувальних технологій: **«здоров'язбережувальні** – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації освітнього процесу, відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини; **оздоровчі** – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення ресурсів здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, фітотерапія, музикотерапія, кольоротерапія; **технології навчання здоров'ю** – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок, профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів циклу загальної підготовки та введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти; **виховання культури здоров'я** – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини» [4, с. 35].

Для того щоб сформувати здоров'язбережувальну компетентність майбутніх учителів початкової школи, необхідно посилити здоров'язбережувальні компоненти змісту підготовки педагогів у ЗВО, що впроваджується шляхом доповнення змісту обов'язкових дисциплін. Таким освітнім компонентом може слугувати –

«Здоров'язбережувальні технології з методикою навчання в початковій школі».

Метою викладання дисципліни є розкриття сучасних наукових концепцій впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес початкової школи, що сприятиме формуванню, збереженню й зміцненню здоров'я учнів та вчителів.

У процесі вивчення зазначеної навчальної дисципліни у студентів будуть сформовані загальні та спеціальні компетентності, які передбачені стандартом вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [8]:

Загальні компетентності:

1. Здатність підтримувати й примножувати моральні, культурні, наукові цінності та суспільні досягнення на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальному комплексі знань про природу і суспільство, технологій, використовувати різні форми рухової активності та ведення здорового способу життя.
2. Здатність вирішувати завдання щодо збереження й зміцнення здоров'я (фізичного, психічного, соціального та духовного) як власного, так і оточення.

Спеціальні компетентності:

1. Здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.
2. Здатність до моделювання, проєктування змісту до очікуваних результатів навчання, добору оптимальних методів, технологій, форм, засобів формування ключових і предметних компетентностей учнів початкової школи у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової школи.
3. Здатність до здійснення профілактичних заходів щодо збереження життя та здоров'я молодших школярів, до надання їм домедичної допомоги, до протидії та попередження булінгу, різних проявів насильства.

Програмні результати навчання:

1. Використовувати та об'єднувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти та трансформувати їх у різні форми.
2. Здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку, формувати в них мотивацію до навчання.
3. Використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування, організовувати партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу.
4. Застосовувати різноманітні методи та прийоми, інновації, міждисциплінарні зв'язки, інтегрувати зміст з різних освітніх галузей, оцінювати ефективність їх застосування як у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях професійної діяльності в початковій школі.
5. Здійснювати профілактичні заходи щодо збереження життя, фізичного, психологічного здоров'я молодших школярів, надавати їм домедичну допомогу, планувати та реалізувати заходи щодо попередження і протидії булінгу та різних проявів насильства.

Розглядаючи тематику курсу «Здоров'язбережувальні технології з методикою навчання в початковій школі», майбутні вчителі початкової школи знайомляться з історією виникнення здоров'язбережувальних технологій, суттю поняття «здоров'язбережувальні технології», типами здоров'язбережувальних технологій та методикою їх навчання.

Отже, процес формування здоров'язбережувальної компетентності стає результативнішим, якщо організувати освітній процес у співробітництві, яке ґрунтується на спільній діяльності й взаєморозумінні викладача та студентів. Саме таке навчання, із застосуванням різних оздоровчих технологій, сприятиме формуванню здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Перспективи подальших досліджень полягають у впровадженні та апробації навчальної дисципліни «Здоров'язбережувальні технології з методикою навчання в початковій школі» майбутнім учителям початкової школи на всіх формах організації освітнього процесу педагогічного ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є., Поліщук Н. М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття). *Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи*: зб. статей Всеукр. наук.-практ. конф., 10–11 листоп. 2011 р. Житомир: Полісся, 2011. С. 27–31.
2. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури. *Наука і освіта*. 2013. № 1–2. С. 120–122.
3. Белікова Н. О., Сущенко Л. П. Термінологія напряму підготовки «Здоров'я людини»: навч. посіб. Київ: Козарі, 2009. 182 с.
4. Ващенко О. Методика організації здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 34–36.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
6. Лехолетова М. Принципи формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 10 берез. 2017 р. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 263–265.
7. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй у рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний – рівному». Київ, 2004. 92 с.
8. МОН Наказ «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 23.03.21 № 357. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 26.01.2022).
9. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 26.01.2022).

REFERENCES

1. Antonova, O. Ye., Polishchuk, N. M. (2011) Zdorov'iazberihaiucha kompetentnist osobystosti yak naukova problema (analiz poniattia). *Vyshcha osvita u medsestrynstvi: problemy i perspektyvy*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. *Zhytomyr: Polissia, 27–31* [in Ukrainian].
2. Bashavets, N. A. (2013). Zdorov'iazberezhualna kompetentnist maibutnoho fakhivtsia yak osnova yoho kultury. – *Science and Education, 1–2, 120–122* [in Ukrainian].
3. Bielikova, N. O., Sushchenko, L. P. (2009). Terminolohiia napriamu pidhotovky «Zdorov'ia liudyny». Kyiv: Kozari [in Ukrainian].

4. Vashchenko, O. (2014). Metodyka orhanizatsii zdorov'iazberezhuvannoho osvitnoho seredovysheha pochatkovoï shkoly. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 32, 34–36 [in Ukrainian].
5. Kompetentnisnyi pidkhyd u suchasniï osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy. O. V. Ovcharuk. (Ed.) et al. (2004). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
6. Lekholetova, M. (2017). Pryntsypy formuvannia zdorov'iazberihanoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv. *Fundamentalni ta prykladnidoslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Baku-Uzhhorod-Drohobych: Posvit, 263–265 [in Ukrainian].
7. Prohrama rozvytku Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii u ramkakh proiektu «Osvitnia polityka ta osvita «rivnyi – rïvnomu» (2004). Kyiv [in Ukrainian].
8. MON Nakaz «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoï osvity za spetsialnistiu 013 Pochatkova osvita dlia pershoho (bakalavrskoho) rïvnia vyshchoï osvity» vid 23.03.21 № 357. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> [in Ukrainian].
9. Profesiïnyi standart za profesiïamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoï osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].